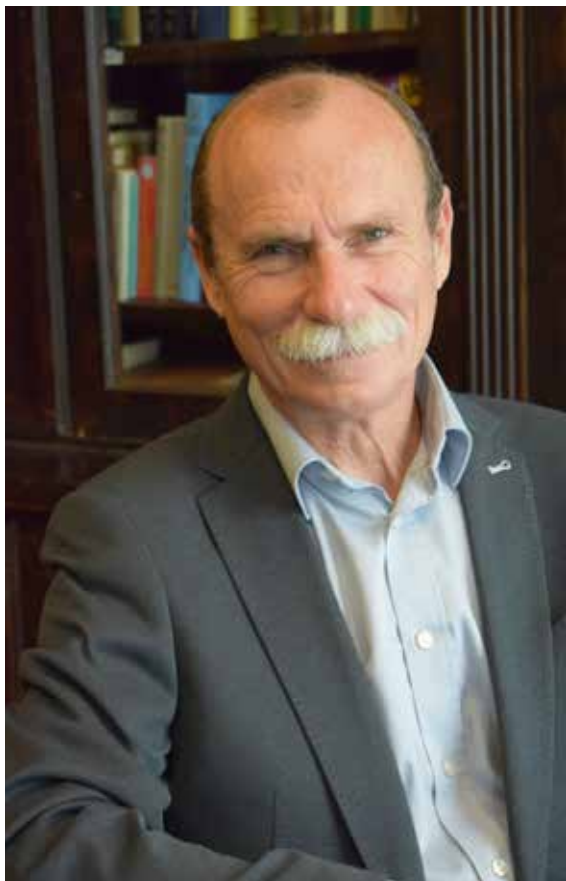

HUMOR ÉS SPORT A SZLÁV KULTÚRÁKBAN

KÖSZÖNTŐ KÖTET
A 60 ÉVES LUKÁCS ISTVÁN TISZTELETÉRE

OPERA SLAVICA BUDAPESTINENSIA
SYMPOSIA SLAVICA

HUMOR ÉS SPORT A SZLÁV KULTÚRÁKBAN

KÖSZÖNTŐ KÖTET
A 60 ÉVES LUKÁCS ISTVÁN TISZTELETÉRE

Szerkesztette
Kiss Szemán Róbert

ELTE BTK
Szláv Filológiai Tanszék
Budapest, 2019

A KIADVÁNY TÁMOGATÓI
Zuglói Szlovákok Önkormányzata, Budapest
Terézvárosi Szlovák Önkormányzat, Budapest

SZAKMAI LEKTOROK

Bajzek Mária

Berkes Tamás

MŰSZAKI SZERKESZTŐ ÉS TÖRDELŐ

Janiec-Nyitrai Agnieszka

© Szerzők

ELTE BTK Szláv Filológiai Tanszék

Kiadja az ELTE BTK Szláv Filológiai Tanszék
Felelős kiadó a Szláv Filológiai Tanszék vezetője

A borítót tervezte: Sellyei Tamás Ottó

Nyomdai kivitelezés: Robinco Kft.

ISSN 1789-3976

ISBN 978-963-489-163-5

TARTALOM

MILOSEVITS PÉTER: Foci, pingpong, irodalom	7
--	---

HUMOR

BAŃCZEROWSKI JANUSZ: A pletyka mint a manipuláció eszköze ..	14
CSÁSZÁRI ÉVA: A humor mint a dialektológia segédeszköze	24
GYIVICSÁN ANNA: A kifigurázott kispolgár mint a szlovák irodalom egyik jellegzetes alakja (Mozaikok 1830–1930)	32
GYÖNGYÖSI MÁRIA: Alekszandr Blok kései tréfás verseiről	42
ISTVÁN ANNA: Jozef Ignác Bajza anekdotái	56
DRAGAN JAKOVLJEVIĆ: Univerzalna dimenzija humora Branislava Nušića	66
AGNIESZKA JANIEC-NYITRAI: Resna zabava. Paradoksi sodobne kulture v kolumnah Dorote Masłowske <i>Kako prevzeti nadzor nad svetom, ne da bi šli od doma</i> (2017)	76
KISS SZEMÁN RÓBERT: A humor a szláv nemzeti emblematizmus eszköztárában Ján Kollár szláv paradicsomának példái alapján	87
KROÓ KATALIN: A nevetés mint többszörös szignál Dosztojevskij <i>A félkegyelmű</i> c. regényében	102
MANN JOLÁN: Miroslav Krleža <i>Petrica Kerempuh</i> balladáinak „mundus inversus”-a	116
NAGY ISTVÁN: Arc és álarc (Zoscenko humoráról)	127
RÁGYANSZKI GYÖRGY: „Ich taufe dich des Sohnes und des heiligen Geistes.” A nyelvi kódváltás mámoros forrásai	132
SZABÓ TÜNDE: Színház a regényben: A <i>Lear király</i> és <i>Jákob lajtorjája</i>	127

URKOM ALEKSANDER: Mennyire humoros a humor? A pejor minősítés vizsgálata az új magyar–szerb szótárban	157
VÁRNAI DOROTA: Lengyelek „görbe tükre” a 16., 17. századi lengyel irodalomban	171
ZSILÁK MÁRIA: 19. századi katonahumor (Chovanyecz Mihály kéziratot katonai naplójából)	178

SPORT

DUDÁS ELŐD: A horvát és magyar sportterminológia	190
DUDÁS MÁRIA: <i>Magas labda</i> és a többiek a magyar és bolgár nyelvben	199
MÁRIA IMRICHOVÁ: Mintavétel a mai szlovák fiatalok szókincséből	210
MENYHÁRT KRISZTINA: A bolgár lóversenyek szent Teodor kultuszának tükrében és magyar párhuzamaik	219
MÉSZÁROS ANDOR: „Hegyjáró bajtársak ott a magyar földön – hadd szóljak hozzátok egyszer én is...” A Júliai-Alpok magyar költője, Tarczay Gizella	231
PÁTROVICS PÉTER: A lengyel kosárlabda szaknyelvének néhány kifejezéséről	242
MLADEN PAVIČIĆ: Jugoszlávia, a sport hazája (a sport megjelenítése három 21. századi szlovén regényben, délszláv bevándorló elbeszélővel)	250
Tabula gratulatoria	261

19. SZÁZADI KATONAHUMOR (CHOVANYECZ MIHÁLY KÉZIRATOS KATONAI NAPLÓJÁBÓL)

ZSILÁK MÁRIA

m.zsilak@gmail.com

Abstract: Autorka príspevku podáva výber humorných textov z vojenského denníka Michala Chovanca (Veľký Bánhedeš 1855), ktorý absolvoval svoju vojenskú službu v Rakúsko-uhorskej monarchii v Trieste a čiastočne v priestoroch slovinských. Denník je unikátnou jazykovou a kultúrno-historickou pamiatkou, majiteľ zaznamoval texty od r. 1877 vo viacerých jazykoch: v slovenčine, slovakizovanej češtine, maďarčine, nemčine, slovinčine, taliančine, rumunčine.

Dve slovinské vojenské ľudové piesne, ktoré nezapadajú do tematiky sympózia, vzhľadom na vedeckú dráhu jubilanta zaradila autorka do Prílohy. Pripojila tiež dve ilustrácie, vlastnoručné kresby Michala Chovanca.

Kľúčové slová: vojenský humor, piesne, posmievačky, parafrázy, paródie modlitieb, hádanky, anekdoty.

Amint a címből kitetszik, témámat nem a szépirodalom területéről választottam, részint abból a meggondolásból, hogy egyedi, csakúgy, mint az emberi élet kerek évfordulói, másrészt kapcsolódik az ünnepelt életútjának némely térbeli pontjához.

Chovanyecz Mihály, a katonai napló tulajdonosa, ezt a címet adta naplójának „*Chovañecz Mihál-ova táto kniha ze všeliakim tóvárom smutnim ismjěšnim múdřim*“, amelynek bejegyzéseiből, mégpedig a humorosakból válogattam. .

A naplótulajdonos 1855-ben született Nagybánhegyesen (születése idején a falu neve Tótbánhegyes/ Slovenský Bánhedeš). 1875 október 1-jén vonult be katonának Szegedre, további állomáshelyeit pontosan és részletesen bejegyezte: Szegedet elhagyva hat hónapig Laibachban, azaz Ljubljanában szolgált. Laibachot rajzon is megörökítette. 1877. április 10-én Triesztbe helyezték. A naplólól szolgáló „könyvet“ itt vásárolta 1877. szeptember 1-jén (30 krajcárért). Az 1876-77-es évek mozgalmasak voltak számára, '76-ban Adelzburgban kellett megjelennie „nagy mustrán“, '77 február 4-5-6-án Lipicában gyakorlatozott. Az 1876-os évhez még

pótlólag bejegyezte, hogy Triesztben a Miramare-kastélyban járt, továbbá az Adriai-tengeren torony őrszolgálatra osztották be. Ugyanebben az évben még „szuper mustrán” vett részt Adelz-burgban, mivel huszárezredbe kívánták áthelyezni. Emlékezetes eseményként jegyzi be, hogy a város környékén van egy olyan nagy hegy, amelyik alatt három napig gyalogolt. Ehhez az évhez szomorú esemény is kötődik: január 10-én részt vett Laibachban egy katona, Varga Pál temetésén, akit felakasztottak. A ’77. évi trieszti tartózkodásából azt tartja még megörökítendőnek, hogy különböző „vadállatokat és tengeri szörnyeket” láthatott. 1878. július 11-én a regimentjük elindult Trieszből Boszniába, végállomásuk a török város, Novi¹ volt. Első csatájukat augusztus 13-án Belovácsban vívták, a másodikra 19-én került sor Szarajevóban, harmadszor szeptember 26-27-én ütköztek meg Livnóban. Ezután még hat hónapot töltött Travnikban. 1879. március 19-én indult haza – meglehetősen hosszú útvonalon –, hogy leszereljen, április 5-én ért Tótbánhegyesre.

Katonai naplójának bejegyzései többnyelvűek: szlovák, szlovakizált cseh, magyar, német, román, olasz, szlovén szövegeket tartalmaz, szerbül a *Brankovo koló*-t.

Két szlovén népdal szövegét valószínűleg katonatársaktól vette át, akikkel egy közelebről meg nem határozott helyen, szélmalomnál teljesített őrszolgálatot, név szerint a következőkkel: Francz Žigon, Johan Kočevár, Johan Jenko, Francz Bucsán.

A szövegek nyelvezete a 19. századvégi köznyelvet tükrözi, jelen vannak benne a tiszántúli í-ző nyelvjárás elemei is. Mivel nem iskolában tanulta a nyelvet, helyesírása sem követi a korabeli normát. Több szöveget hallás után jegyzett le. A közreadott példákat idézetnek tekintem, betűhűen írtam át őket. A naplóban található szövegek sokfélék, részben másolatok – imák, egyházi énekek, vallásos szövegek parafrázisai vagy paródiái, népdalok, elnépiesedett dalok, némely szövegek forrását a napló tulajdonosa meg is jelöli. A dalok közt vannak olyan típusúak, amelyeket a népdalgyűjtemények katonadalok című fejezetbe sorolva adnak közre, továbbá vegyes szövegek – a néprajztudomány ezeket egyéb népi műfajoknak nevezi (pl. találós kér-

1 A helyneveket a kéziratból idézem, lehetséges, hogy nem azonosak a jelenlegi hivatalos elnevezésekkel.

dések). Megörökíti egyebek mellett a katonai esküt szlovák és magyar nyelven, a foglalkozásokon tanult adatokat, némelyeket németül is. Összefoglalóan leginkább Küllös Imola *közköltészet* terminusa illik a katonai napló szövegeire (Küllös 2004). Úgy vélem, egy részük sajátos humort örökít meg, amelyet néhány példán szeretnék bemutatni.

Tréfás népdal:

A sütű kemencze

El szalat az kemencze
Tele pogácsával
Utána a kapitány
Egész százagyjával
hej Sári fáni tudnále kapálni
Majd meg lássuk estíre tucz e szuperálni.

Sárga répa csúsovka
harmadik az Zeller
kocsmárosné Julcsa lányát szereti az keller
hej Sári fáni tudnále kapálni
Majd meg lássuk estíre
ki ül agy szilire.

Népi csúfolódó típusú szövegek:

Statisztika

Kolozsvárnak káposztája,
Debrecennek szalonája
Székely földnek borsoskája
Komáron frissipocskája
Kecskemétnek tarhonyája.
Szegedének paprikája,
Makónak, vörös hogymája
Sopronnak aszalt szilvája
Szabadkának szercsikája.
Pozsonnak mákos buktája

Pápának sárgarípája
Aradnak burgundiája
Miskolcz vajas fonotkája
Nincs oly enivaló ország
Mint a magyarok hazája.

A jó paripa

Wan nékem egy paripám, Ezt atta édes apám.
A paripa van fábul rá ülek úgy tréfából.
Kis ostorkámal hajtom. Úgy visz a mind óhajtó[m].
Nem kir színát abrakot, mert ú mindék jó lakot.
Ez ám csak a fájin ló, katona alá való a baka alá való.

Tanmese jellegűek:

Az egerekről

Búza asztag kellő közöpeben
Az egerek vitisz seregibe
Egy vín egír égy kezde beszélni
Hát mi velőnk a macska fog élni.
Halált neki vagy mást veszedelmet.
Ezel gyógyítcsug meg az sírelmet
Nem úgy mond egy másik.
Asztat nem tehettük
Mert minnyájukat meg nem ölhetjük.
Hnem köszünk csengöt a nyakakra.
Osztán majd figyelmezők a hangokra.
Ha gyűnnek el búvunk úgy el.
Jó lesz mondának minyájan nagy elégedéssel.
De mikor csengöt kötni amacskák nyakukra akartak,
egy bátor egerecskét sem találtak
Az ember is ojakat beszéljen.
Amit asztán meg tenni ne fijen.

Más az egerekről

Egyszer anagy szína gyűtők
kis egérkét fogtak. Egyik mingya kútba vele
Másik mondja nyársat bele.
Harmadik nagy bölcsen monda
Tegyük a nagy bogja alá
Jó lesz biza, jó lesz biza
Montak – majd az agyon nyomja.

Jelesnapi szokásokhoz, családi ünnepekhez, népi játékokhoz, mulatságokhoz köthető szövegek:

„Álbíráskodó” szövegek főként a jeles népi szokásokat és népi játékokat jellemzik.

(Divičanová / Gyivicsán 1996: 33., 65., Lami 1984: 124-127, 128-129., Lukács: 1981. 605-610; 2012: 328-349). A naplóból idézett első példa szövegét Chovanyecz Mihály már leszere-lése után, 1883-ban jegyezte be, a szöveg utolsó sora a katona-évekre emlékeztet. Verses formák mellett prózai változatok is idézhetők a kéziratos forrásból.

Trifa vers a bornál

Zöld volt ennek a levele Szöllő volt ennek a a neve.
Demost bor a leve. Tevagy az a gonosz mίrges erkölcső ital
kit aval a zergő bergő szerszámokkal igazgatják.
Görbe kissel vakargatják kapargatják.
Kapa fokkal koczoktatják. Te attól magadban olynagyerőt
vettil
Hogy a mi napokban fejembe ütköztíl.
Tudode mikor én tíget a kezembe szorítalak
És a torkomon le csúrgoltattalak
Te akkor én níkem oly nagyot vétettél.
Majd a földhosz vertél ütöttél.
kejátottal sok népet rám lázítottál
Más falakhoz támasztottál, Majd hogy a sárba nem váktál
Ámbár erősen tartottam a derekamat.

De te csak tántorgattál az én inajimat.
Hanem most erősebb vagyok náladnál
A mít akarok aszt cselek szek villed Jó leszele cselekszele
Tudodte mi az a katona regula aló mars az áristomba.

**Vaskosabb humor jelenik meg az ima-parafrázisokban,
-paródiákban:**

János barátom hoz név napra

Kedves jó pajtásom , - Halgas meg az imát
Hogy hazad bajt láson - Aszt okoljuk mirád
Neengedje Isten - Hogy szerencset legyen
Ilyes mitől védjen - Mint völgyem mint högyem
A jó barátokban - Sosem bővekedjél
Áldásos javakban - Neis ismer kedjél
Meg ne fogyatkozzál - Csúz natka hurútban
Soka még világ at - más földi bajokban
Csörök pajtád verd meg, Szűk termés inséggel
Jól szolgálon neked - Peniszes kenyérel
Üresen nelegyen - Csömöröktől a házad
Pinczéd fent -- A hegyen sose telve lásad
Pokol gyűttrelmeid - Ihassd nagy mírtíkben.

Üdvözet

Üdvözlégy csizmadia - a csizmáknak orvosa.
csirizzel vagy telyes bűr legyen te veled. te vagy áldott a kpta-
fák közöt. áldot a te bicsádnak, mérges metszése és a te kapta-
fád kemény feszítése Apád is Varga volt még is bőrbe volt és
te is apádnak rút eredettnek mondom. egyemega fene aszta
fekete fogadat. Csizmadia úgy tengődik mint a töldi miklós
lova a szeméten. B...om aszta csirizes szádat száznak sincs
egykis esze. nincsen semmi becsőlete még is kinek kik a sze-
me mind egye meg a fene. Ámen.

Találós kérdések (válogatás):

Tréfás kérdések²

Mikor van a bornak legjobb íze? (Mikor iszák)
Ki pirul el holta után (A rák)
Hogyan ordít a Szamár Noé bárkájában? (Mint a szamár)
Ki az aki ágyában sosem nyukszik? (A folyóvíz)
Melly szemek nem pillognak szerelmesen? (A tyúk szemek)
Mírt harapot Ádám az almába? (Nem volt kése)
Mírt nőlnék gyorsabban a leányok? (Mivel a gyom szaporábban nő)

Magasabb társadalmi rétegek anekdotáira emlékeztető szöveg:

A Panasz

A panasz demar megint A panasz a kiről szól mindig csak Pap az, így tart a panasz estétől hajnalig az ember békésen, még nem is alhatik, így szólt az Úr Isten nagy bosszúsan.

Márcsak meg tekintem vala lent mi van, leszált az ágyról gyertyát gyújtott. Felöltözék s utra kelt legot. Amint elérte vólna az kaput Szent Péter amint a bunda úgy alutt, mert tegnap épen egy vendég érkezék, annak midig lakomát tart az ég. Ilyenkor a Péter bátyinak kezében a boros kancsók jólforognak. És midőn az úr Isten a kapun kiakart meni ez mondá, Kelj fel Peter hallod hej. Így szolt az úr Isten midőn odament. Hoszan csinálta meg Péter üstökét. Kelj fel hogy a minkő üssön beléd. Ere a szóra Péter Kinyitá akaput, és az Úr Isten egy hulló csilagon lefut. A földre épen oda ereszkedet ahonnan akusza panasz esett. Egy ifju ember mondá a panaszt, az úr Isten ekkép szólítja meg azt, Felszólításod hangzik nyájasan, Oh szólj mibajod van fiam. Óh Atyam, nagy az enbajom, kapaszkodjék im az ablakon, a kit ott a Pap karjai közt látni fog, annak amenyecskének férje énvagyok. Az ur Isten halkan felkapaszkodott, denagy Istentelenséget látott ott, mert amikor le ereszkedék, igen furcsán csovaltameg fejét. Így formán tört ki sóhaja, fiam biz az kurucz história, segitenek

² 81 találós kérdést és választ jegyzett le Chovanyecz Mihály.

rajtad ides örömet, demár késő minden megeset. Vigasztalásodúl mondhatom, hogy ezgaz Papott pokolba juttatom, bar edig is pokolnak fele, sött még több felinél Pappal van tele :/.³

Függelék

Kmilej Slovo⁴
Svojej Lupce Slovo

Lupca moja kaj si strila
Deti druga lubit greš
Smi presago prilomila
Smi presagla al nevjesh.

2.

Vjesh kolko ras mi oblubila
Večkrát roku mi podala
pa smi rekla lubčok moj
Jest som tvoja ti si moj

3.

Al nevjesh al več nespomniš
kar jest tolk dobrovjem
tak povej za kaj prelomiš
Mi prisagu potlej grem.

4.

Čez vse sem tebe ľubu
Dušo dav bi biv sate
Mislim sim ne bom te zgubu
Pa odpoda mi je vsim

4.

Mejnila smi bit ňvesto
Po povtorkami nizvesto
bo te mogu se lubit'
Pojdi pojdi se sotiťi

3 A szöveg érdekessége, hogy Kutlik Peter, a neves Kutlik papi dinasztia gazdálkodó tagja jegyezte be Chovanyecz Mihály füzetébe dátum szerint: 20/3 887 azaz 1887. március 20-án.

4 A szlovén szövegben néhány szlovák elem és magyar graféma is megtalálható. Bizonyára hallás után tanulta meg és jegyezte le a napló tulajdonosa.

Spomladná pjesen Regrútska Novota Újoncz Dal

Preľuba si spomlad Zelena
kaj si lepo rozcvetlená
Aj bis ka se obzeleníš
Vše mladim fantom zalost striš

2.

ko drevje se obzelenuje
Vše mladim fantám na povolujo
Deje pršov tisti čas
ket fnte kliče Vojsko nás,

3.

Ožeta mater za pusztiti
Od roistne hiže se lúčiti
Mlad podat se bog vje kam.
To je fante bridko nám

4.

Nevimo kam nas bojo gnali
Al kam nás bojo zpeljali
Albo mirn naša smrt
Albo kte od kugle stert

5.

Nevejmo smrtne roke vele
kdaj al kety nás bo bojela
Al če pride kter domu
to je skritó sakimu.

6.

Adije brat Sin sestricza
Flinta mi bo tovaršica
Zvámi jeden več ne bom
krúh Soldaski jen do bom.

BIBLIOGRÁFIA

*Chovaňecz Mihál-ova táto kniha ze všeliakim tóvárom smutnim ismješ-
nim múdrim. Triesti, 1877. Kézirat*

- DIVIČANOVÁ Anna (Hlav. red.) Gyivicsán Anna (Főszerk.), 1996: *Atlas ľudovej kultúry Slovákov v Maďarsku / A magyarországi szlovákok népi kultúrájának atlasza*. Békésska Čaba – Békéscsaba, VÚSM / MSZKI.
- KÜLLÖS Imola, 2004: *Közköltészet és népköltészet. A XVII-XIX. századi világi közköltészet összehasonlító műfaj-, szűzsé- és motívumtörténeti vizsgálata*. Budapest, LHarmattan (Szóhagyomány).
- LAMI Štefan, 1984: *Výročné zvyky a ľudové hry*. Budapešť, Vydavateľstvo učebníc.
- LUKÁCS László, 1981: *Kakasütés az északkelet-dunántúli szlovákoknál*. In: *A II. Békéscsabai Nemzetközi Néprajzi Nemzetiségkutató Konferencia előadásai*. 3. Budapest – Békéscsaba, Magyar Néprajzi Társaság, 605–610.
- –, 2012: *Kakas-ütés a Dunántúlon*. In: *Tárgyak életformák, népszokások. Tematikus néprajzi Tanulmányok*. Székesfehérvár, Szent István Király Múzeum, 328–349.